

BUYUK MUTAFAKKIR ALISHER NAVOIYNING TA'LIM-TARBIYAGA OID QARASHLARI**Mirzanov Sardor Umarqul o'g'li***O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Harbiy ta'lim fakulteti 2-bosqich talabasi***MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 03.06.2026**Revised: 04.06.2026**Accepted: 05.06.2026***KALIT SO'ZLAR:***Alisher Navoiy, komil inson, ta'lim-tarbiya, pedagogic qarashlar, ilm va amal, axloqiy tarbiya, til odobi, ustoz va shogird, Renessans.**Ushbu maqolada Sharq uyg'onish davrining ulug' siymosi, buyuk shoir va mutafakkir Alisher Navoiyning ta'lim-tarbiyaga oid falsafiy-pedagogik qarashlari tahlil qilingan. Muallif Navoiy ijodining markazida turuvchi "Komil inson" konsepsiyasi, ilm-fan va amaliyot birligi, axloqiy tarbiya mezonlari hamda til odobi masalalarini yoritib bergan. Shuningdek, maqolada ulug' mutafakkirning ustoz va murabbiy maqomi haqidagi o'g'itlari hamda ushbu g'oyalarning zamonaviy O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini yaratish va barkamol avlodni tarbiyalashdagi dolzarb ahamiyati asoslab berilgan.*

Sharq uyg'onish davrining eng yorqin siymosi, o'zbek adabiy tilining asoschisi, davlat arbobi va ulug' mutafakkir Alisher Navoiyning merosi asrlar davomida bashariyat ma'naviy olamini boyitib kelmoqda. Navoiy nafaqat buyuk shoir, balki komil insonni voyaga yetkazish, jamiyatda axloq va ilm-fanni ulug'lash masalalariga tizimli yondashgan ulkan pedagog-olim hamdir. Uning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari tarqoq fikrlar emas, balki muayyan falsafiy-pedagogik tizimni tashkil etadi. Bugungi kunda yangilanayotgan O'zbekistonda Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdek ulug'vor maqsad qo'yilgan bir davrda, Navoiyning komil inson konsepsiyasi va yoshlar tarbiyasiga oid o'g'itlari har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Navoiy ijodida "Komil inson" konsepsiyasi.

Alisher Navoiy pedagogik qarashlarining markazida **Komil inson** muammosi turadi. Shoir fikricha, inson dunyodagi barcha mavjudotlarning eng ulug‘i va mukammalidir. Biroq tug‘ilgan har bir inson o‘z-o‘zidan komillikka erishmaydi. Buning uchun tinimsiz mehnat, ilm va go‘zal tarbiya talab etiladi.

Mutafakkir o‘zining “Xamsa” turkumiga kiruvchi dostonlarida, xususan, “Farhod va Shirin”, “Hayrat ul-abror” hamda ijtimoiy-falsafiy mazmundagi “Mahbub ul-qulub” asarlarida komil insonning sifatlarini batafsil bayon etadi. Navoiy talqinida komil inson:

- **Til va dil birligiga ega:** Ichi va tashi bir, soxtakorlikdan yiroq shaxs.
- **Kamtar va tavozeli:** Bilimi ortgani sayin serhosil daraxt kabi boshini quyi tutuvchi inson.
- **Saxovatpesha va himmatli:** O‘z manfaatidan ko‘ra xalq, jamiyat manfaatini ustun qo‘yuvchi shaxs.

“Odamiylik aning ismidurki, anda odamiylik rasmi bo‘lg‘ay” (Ya‘ni, odam degan nomga faqat insoniylik sifatlariga ega bo‘lganlargina loyiqdir).

Ilm va ma‘rifatning ahamiyati.

Navoiy ta‘lim va ilm olishni inson hayotining mazmuni deb bildi. U ilmsizlikni, johillikni insoniyatning eng katta baxtsizligi sifatida qoralaydi. «Farhod va Shirin» dostonida Farhod obrazi orqali yoshlikdan barcha ilmlarni, hunarlarni mukammal egallash lozimligini ko‘rsatib beradi. Farhod nafaqat harbiy ilm, balki falakiyot, falsafa va toshyonarlik hunarini ham chuqur egallaydi.

“Ilm bamisoli shamga o‘xshaydi: u o‘zi yongani holda, boshqalarga yo‘l ko‘rsatadi va atrofni yoritadi”.

Shoir ta‘kidlaydiki, ilm faqatgina ma‘lumot to‘plash emas, balki undan jamiyat farovonligi yo‘lida foydalanishdir. Amal qilinmagan ilmni u foydasiz mehnatga qiyoslaydi: Ilm + Amal = Haqiqiy ma‘rifat

Ilm olish jarayonida Navoiy quyidagi uchta asosiy omilga e‘tibor qaratishni so‘raydi:

Bosqich	Xususiyati	Pedagogik maqsadi
Yoshlikdagi intilish	Xotira va qabul qilish kuchli davr	Ilm asoslarini mustahkam egallash
Ustoz ko‘rish	Murabbiy rahnamoligi	To‘g‘ri yo‘nalish va odob o‘rganish

Bosqich	Xususiyati	Pedagogik maqsadi
Tinimsiz mashq	Ilmni amaliyotda qo'llash	Ko'nikma va malakani shakllantirish

Axloqiy tarbiya mezonlari.

Alisher Navoiyning axloqiy tarbiya tizimi insonparvarlik (gumanizm) g'oyalariga asoslangan. U insondagi go'zal fazilatlarni shakllantirish va salbiy illatlarni yo'qotishni tarbiyaning bosh vazifasi deb hisoblaydi.

A) Til odobi va so'z mas'uliyati

Navoiy til va so'z madaniyatiga juda katta ahamiyat bergan. "Mahbub ul-qulub" asarida til insonni baxtli ham, baxtsiz ham qiluvchi vosita ekani aytiladi. Sho'r til, yolg'onchilik, g'iybat inson ma'naviyatini tubanlashtiradi:

"Tilga ixtiyorsiz — elga e'tiborsiz."

• Mutafakkir shirinso'zlik, rostgo'ylik va va'daga vafodorlikni tarbiyalash zarurligini uqtiradi. So'zning qudratini baholab, u bilan qalblarni zabt etish yoki ularni vayron qilish mumkinligini ta'kidlaydi. Nutq madaniyati, yoshlar o'rtasida so'zlashish odobini shakllantirish zaruratini asoslash bo'yicha alloma quyidagi nazariyani ilgari suradi: **"Kichiklikda berilgan odob — kattalikda baxt keltiradi."** Muloqot madaniyati va shaxslararo munosabatlarni yo'lga qo'yish **"So'zi mazali kishining o'zi ham suyumlidir"**.

B) Kasb-hunar va mehnat tarbiyasi

Navoiy fikricha, inson o'z mehnati, halol peshona teri bilan yashashi kerak. Tayyorxo'rlik, tekinko'rlik va tilanchilik inson qadr-qimmatini yerga uradi. Shoir o'zining ulkan boyligi va davlat lavozimlariga ega bo'lishiga qaramay, doimo ijod va bunyodkorlik mehnati bilan band bo'lgan va yoshlarga ham shuni tavsiya etgan:

"Hunarni asrab bo'lmas, hunar bilan odam asralur."

Ustoz va murabbiy obrazi, ta'lim usullari.

Alisher Navoiy tizimida o'qituvchi (ustoz) jamiyatning eng hurmatli va mas'uliyatli a'zosi hisoblanadi. Bola shaxsining shakllanishi bevosita ustozning salohiyati va axloqiga bog'liq. Ustoz mashaqqatini yuqori baholab, shunday yozadi:

"Agar bir qatla ko'nglingni shod etsa, Seni g'amdin ozod etsa, Haqqini ming xazina bilan ado etib bo'lmas."

Shoir ustoz va shogird munosabatlarida quyidagi pedagogik tamoyillarni ilgari suradi:

1. **Ko'rgazmalilik va namuna:** Ustoz avvalo o'zining xulqi bilan shogirdga o'rnak bo'lishi lozim.

2. **Bag'rikenglik va mehribonlik:** Shogirdga qo'pollik qilish, uni tahqirlash ta'lim samaradorligini tushiradi. Mehr va shirin so'z bilan berilgan ta'lim toshga o'yilgan naqsh kabidir.

3. **Individual yondashuv:** Bolaning qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olgan holda kasb yoki ilmga yo'naltirish.

Yoshlarda mustaqillik va halol mehnat tuyg'usini tarbiyalash haqida so'z borar ekan «O'z mehnati bilan bir tiklangan odam, birovning minnatli xazinasidan ustundir» deb aytilgan fikr eng avvalo yoshlarni mustaqil, o'z kuch-g'ayrati va xalol mehnati evaziga erishilgan yutug'ni qay darajada ulug'ligi takidlanadi.

Navoiy qarashlarining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni.

Bugungi kunda Navoiyning ta'lim-tarbiyaga oid g'oyalari O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga, xususan, milliy tarbiya konsepsiyasiga to'la mos keladi.

Zamonaviy pedagogikada til odobi, inklyuziv ta'lim, kasb-hunarga yo'naltirish, ustoz maqomini ulug'lash kabi yo'nalishlar aynan Navoiy orzu qilgan jamiyat poydevoridir. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida "Navoiyxonlik" kechalari, ushbu ulug' zot asarlari ustida ilmiy tadqiqotlar olib borish yoshlarning milliy o'zlikni anglashi, vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda beqiyos ta'sirga ega.

Xulosa

Alisher Navoiyning ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari faqat XV asr mahsuli bo'lmay, umuminsoniy va boqiy ahamiyatga ega ma'naviy xazinadir. U ilgari surgan komil inson g'oyasi bugungi kunda yurtimizda voyaga yetayotgan sog'lom, barkamol, yuqori intellektual salohiyatli avlodni tarbiyalashda dasturulamal bo'lib xizmat qilmoqda. Navoiy merosini chuqur o'rganish va uni yoshlar ongiga singdirish-ma'rifatli va porloq kelajakni qurishning eng ishonchli garovodir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Alisher Navoiy.** Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. – Toshkent: Fan, 1987–2003.
2. **Alisher Navoiy.** Mahbub ul-qulub (Nashrga tayyorlovchi: S. G'aniyeva). – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983. – 112 b.
3. **Mirziyoyev Sh.M.** Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.

4. **Hoshimov K., Safoyeva S.** Pedagogika tarixi (Oliy o'quv yurtlari uchun darslik). – Toshkent: O'qituvchi, 2008. – 320 b.
5. **Musurmonova O.** Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1996. – 192 b.
6. **Jumaboyev Y.** O'zbekistonda falsafiy va axloqiy fikrlar taraqqiyoti tarixidan. – Toshkent: O'qituvchi, 1997.
7. **Komilov N.** Komil inson konsepsiyasi (Tasavvuf va kamolot masalalari). – Toshkent: Sharaf, 1998.
8. **Quronov M.** Maktab ma'naviyati va milliy tarbiya. – Toshkent: Muharrir, 2011.-204 b.

